

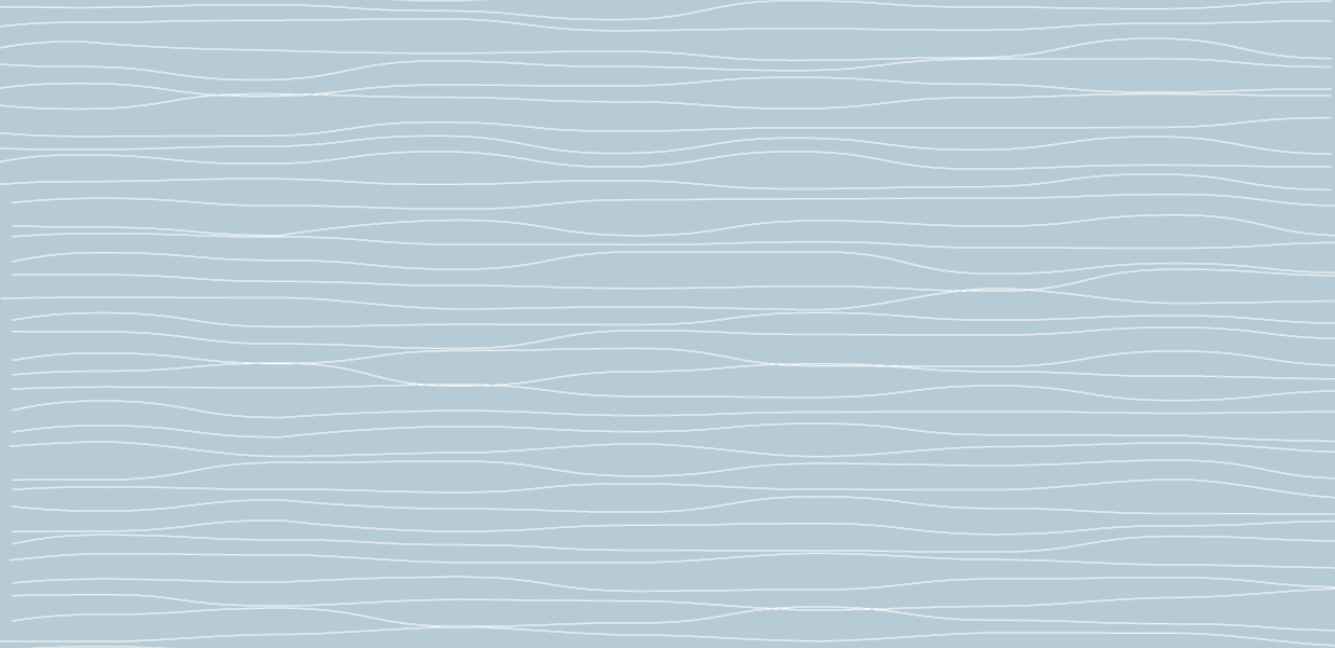
IUI – ÅTERBLICKAR FRÅN FRAMTIDEN

JOHN SKÅR

SÄRTRYCK ur Magnus Henrekson, red. (2009), *IFN/IUI 1939–2009*.

Sju decennier av forskning om ett näringsliv i utveckling.

Stockholm: Ekerlids.

IUI – ÅTERBLICKAR FRÅN FRAMTIDEN

JOHN SKÅR

VÄGEN TILL IUI

Hur mycket av den verksamhet som en person är engagerad i under en viss period beror på eget val, slumpen, eller genom att andra styr val och handlingar? Vilken betydelse har idéer för händelseförloppen och hur uppstår idéer? Det är frågor som filosofer, historiker, evolutionsforskare och författare har brottats med under lång tid. För egen del brukar jag inte fundera mycket över detta. När jag tillfrågades om jag ville bidra till denna jubileumsskrift, började jag fundera över hur det kom sig att jag började på IUI. Vilka lärdomar gav IUI-tiden och vad kan den ha betytt i olika sammanhang senare? Utgångspunkten för min berättelse är alltså åren 1964–1970, den tid då jag arbetade vid IUI.

HÄR BÖRJADE DET – EN NORGEHISTORIA

En student vid Norges Handelshøyskole (NHH) fick år 1959 en IUI-produkt i händerna, nämligen *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–1965* (Bentzel 1957). Han bläddrade i boken och fann analyserna intressanta. Något liknande hade inte producerats vare sig i Norge eller Sverige tidigare. Studenten visade boken för Preben Munthe som då var docent och senare professor vid Universitetet i Oslo, och frågade om det gick att få tenta på boken som s.k. specialpensum i tillämpad nationalekonomi. Jo, det accepterades och studenten blev godkänd och klar som civilekonom. Första året som ekonom åkte han tillsammans med lektor Arne Fostvedt runt i Norge och intervjuade 20 företagsledare om företagets investeringar. Ekonomen skrev utförligt om fallen, 400 sidor. Lektorn skulle använda materialet för en bok som sedan aldrig blev skriven. Ekonomen lärde sig mycket om investeringar men blev besviken över att hela arbetet hamnade i en låda som sedan inte öppnades.

Händelsen beskriver litet av inställningen till forskning i Norge på den tiden. Forskning var inte viktig och få professorer hade – som traditionen påbjöd i Sverige – en doktorstitel. Det fanns ingen forskarutbildning, vilket vår ekonom efterlyste. En professor, Dag Coward, doktor och sedermera rektor, hade en licentiatgrad från Göteborg. Han berättade om det svenska systemet för ekonomen som blev nyfiken. Men Dag Coward lade till att ”det svenske systemet er bra, men meget vanskelig å trenge inn i for utlenninger og alle de beste stillingene beholder svenskerne for seg selv”.

Året efter fick vår ekonom ett resestipendium som en svensk affärsman, Thure Mårtensson, hade skänkt till Norges Handelshøyskole. Resplan gjordes upp med professor Olav Harald Jensen (senare rektor vid NHH) med syfte att studera och rapportera om licentiatstudiet vid Handelshögskolan i Stockholm. Licentiatstudiet fanns inte i Norge. På Handelshögskolan i Stockholm blev civilekonomen väl mottagen. Professor Paulsson Frenckner som han senare blev kollega med på Stockholms universitet, hade gjort upp ett ambitiöst program. Ett långt möte med professor Gerhard Törnqvist, distributionsforskningens *grand old man*, var mycket givande. Ekonomen återvände till NHH med goda intryck. I rapporten föreslogs ett utbildningsprogram för licentiatgrad. Doktorsgrad fanns redan och professor Ole Myrvoll var den förste som dispute- rade i nationalekonomi, 20 år efter handelshögskolans start. Efter bearbetning i olika organ gick förslaget igenom och fastställdes i en ”kgl. resolusjon” år 1962 till regeringen som avgav proposition till Stortinget. En särskild lag antogs om licentiatgraden och civilekonomen blev först i Norge med just den graden. Ett års studier vid University of California, Berkeley, med Kong Olav V:s Amerika- stipendium och som Fulbright fellow, gav den forskarutbildning som behövdes och som inte existerade i Norge. I Berkeley tenderade stipendiaten i mikroteori för professor Roland Artle och i makroteori för professor Andreas Papandreou.

TILL IUI

I augusti år 1964 lämnade jag in min licentiatavhandling till bedömning vid NHH och väntade på resultatet. Jag befann mig i Stockholm och fick idén att besöka IUI. Där blev jag mottagen av Göran Albinsson (Bruhner tillkom senare). Göran berättade om IUI. Jag talade om att jag läst konsumtionsboken och att Preben Munthe hade tenderat mig på den. Göran tyckte mycket om att höra detta och samtalet kom in på vad mina framtidsplaner gick ut på. Jag hade fått en tjänst som forskningsledare vid NHH men tyckte att Stockholm verkade spännande. Samtalet slutade med att jag ombads återkomma med licentiatavhandlingen. Så skedde och då var Lars Nabseth, tillförordnad chef, också med. Samtalet blev

livligt med båda dessa herrar. Mitt kompetensområde var distributionsekonomi, visserligen med systemteori i botten och inte strukturekonomi à la professor Folke Kristensson. Ämnet var inte alls okänt på IUI. Det visade sig att IUI hade producerat en bok om svenskt distributionsväsende med Roland Artle som huvudförfattare och i vilken Lars Nabseth medverkat (Artle 1952). Frågan kom upp om jag skulle kunna bidra till en aktualisering av den gamla boken. Jag skissade några idéer om det och blev engagerad för att göra en undersökning av möjligheterna att genomföra en ny utredning. Data från den planerade företagsräkningen för handeln skulle kunna användas. Samma höst försvarade jag i Bergen min avhandling inför en avhandlingskommitté som bestod av professorerna Olav Harald Jensen, Leif Holbaek-Hansen, och Preben Munthe. Med licentiatgraden följde ett erbjudande om anställning på IUI där min uppgift skulle vara att genomföra den nya utredningen.

Jag frågade Preben Munthe till råds om erbjudandet från IUI. Han funderade och sa sedan: ”Vi skall alle bli amerikanere, men först skall vi bli svensker.” Detta, tror jag, uttrycker något som många norrmän kände på den tiden. Sverige hade industri och stora världskända företag. Norge hade sjöfart med fartyg huvudsakligen byggda i Sverige. Exploateringen av olja och gas var ett klart underskattat område. Sverige hade en industriell miljö och hade begreppet *technology and knowledge transfer* existerat på den tiden så hade man använt det flitigt i ledande kretsar i båda länderna men med helt olika innebörd. Inte oviktigt var att Sverige hade en tung tradition med omfattande och djuplodande offentliga utredningar som betytt mycket för forskningen.

SVERIGE PÅ MIN IUI-TID

Jag tror att det under de första decennierna efter kriget byggdes upp en optimistisk nationell hållning. Horisonten var lång och möjliga kommande varvs- och energikriser fanns inte i medvetandet. Strängs budget växte med 70 procent under perioden. Mervärdesskatt infördes liksom högertrafik och färg-tv. Essingeleden blev klar och Kaknästornet likaså. I Kalmar byggdes 117 000-tonnare. Nya uppfinningar, t.ex. konstgjord njure och strålkniv, presenterades. Ny forskarutbildning och fasta studiegångar infördes. Lönerna ökade med upptill 9 procent per år vilket kanske gjorde att de stora skatteökningarna inte märktes. Priserna steg också vilket medförde användningen av begreppet ”normal penningvärdeförsämring”. Volvos aktier steg med 152 procent år 1968. Exporten blomnade, mycket tack vare EFTA. Brist på bostäder och höga matpriser var dock problemområden. Självförsörjningsgraden – ett begrepp med stor tyngd – sänktes från 95 till 80 procent. Det var tämligen generösa tider och de flesta var på gott humör. Det

kalla kriget, kärnvapen i Kina, Vietnam, och tävlandet i rymden märktes inte så mycket, varken i samhället eller på IUI.

Sammantaget var 1960-talet en rätt behaglig period med stigande välstånd, trots bostadsköer och annat, men det är naturligtvis en fråga genom vems ögon betraktandet sker. En ung forskare av i dag som gjorde en tidsresa till 1960-talet skulle bli överraskad över ett långsamt tempo i nästan alla sammanhang, inget internet, ingen diskussion om globalisering och miljöfrågor, söndagsstängt i affärerna, och forskarnas futila sökande efter lagbundenhet i alla social-strukturella sammanhang osv. I tennistermer så spelade ingen på volley, vilket alla kan nu för tiden.

IUI INIFRÅN

IUI var på sextiotalet och senare ett helt unikt forskningsställe. Internationellt tror jag att man får gå till NBER i USA för att finna en jämförbar institution. Båda hade tillkommit för att presentera ”fakta” i frågor som hade stor politisk betydelse (Henriksson 1990; Johnson 2007). På båda ställena rådde det neo-klasiska paradigmet inom nationalekonomin, men inte dogmatiskt. IUI:s nära koppling till främst näringslivet och samhällsfrågor av betydelse för industrin gjorde tillämpningen av nationalekonomin pragmatisk. Till detta bidrog naturligtvis IUI:s autonoma karaktär och, som Lars Nabseth skriver i ett annat kapitel i denna bok, behovet att värna IUI:s integritet. Folk skulle kunna lita på kvaliteten i det som kom från IUI. I miljön rymdes därför lite av andra vetenskapsområden också: sociologi, kulturgeografi, företagsekonomi och av naturliga skäl statistik med modellutveckling och ekonometri.

Med tanke på den skattehöjningskarusell som Sträng startat, fanns givetvis i miljön också professor Leif Mutén. Jag upplevde IUI som en öppen och generös miljö som det var lätt att trivas i (se Industriens Utredningsinstitut 1969).

Forskningen på IUI hade inriktning mot breda sektorer som bostäder, skog, jordbruk, konsumtion, och textil. Till denna grupp hänfördes sektorn handel som skulle utredas av mig. Med ökad branschblandning och vertikal integration var det inte lika lätt att karakterisera forskningen i traditionella sektorstermer. När det inte direkt handlar om makrostudier eller mikrostudier (på agentnivå) så finns benämningen meso för denna mellannivå. Den som skall studera händelser och utveckling på mesonivån arbetar med andra antaganden och verktyg än den som forskar på de andra nivåerna. Häri fanns det forskningsdilemma som kom att uppta mycket av min tid på IUI. Då var inställningen och traditionen att i detalj och på basis av stora datamängder och med hjälp av regressionsmodeller estimerade effekter på t.ex. produktivitet och produktionstillväxt. Om jag skulle ha

bedrivit forskning om handel år 2009, så hade jag sannolikt valt att använda mig av agentbaserad modellering och simulering för att belysa andra frågeställningar. Forskningsuppgiften skulle ha fått mycket större inriktning på att visa och förklara möjliga sammanhang. En undersökning av handeln i dag skulle använda andra begrepp: systemtermer, marknadsandelar, ägande, fastighetsföretag, köpcentra, konkurrensprofil, innovationer, kontantflöden, börsvärden.

På 1960-talet var det inte så stor strukturomvandling inom handeln. Butiker låg där de legat länge. Konsumentkooperation hade börjat etablera nya butiker och det påstods att kooperationen hade fördelar av sin närhet till den politiska makten. ICA hade ännu inte riktigt kommit i gång. Det stora nya inslaget i handeln var införandet av självbetjäning som teknik. Det gjordes jämförelser med utvecklingen i USA. Det blev klart för många att handeln stod inför stora förändringar. Samtidigt fanns det väldigt lite kunskap om området. Frågan var på vilket sätt skulle handeln kunna belysas? Vilket eller vilka perspektiv borde forskningen välja? På den tiden var produktivetsfrågorna i ropet och det arbetades med dessa inom flera utredningar på IUI. Man kan faktiskt säga att produktivetsperspektivet var det dominerande paradigmet på IUI och hade varit så ett bra tag. Perspektivet *industrial organization* med Joe Bain som andlig fader och upphovsman, slog igenom först senare. Produktivetsperspektivet var betydelsefullt, t.ex. för att belysa konkurrensförhållanden till utlandet och mellan sektorer. Uppfattningen var att sektorer med låg produktivitet borde stimuleras med ny teknik vilket skulle frigöra arbetskraft till andra sektorer. Man misstänkte att det inom sektorn handel fanns gott om lågproduktiva ”produktionsanläggningar” (= försäljningsställen) för att använda rådande terminologi. I litteraturen och bland ekonomer som hade varit i USA, talades det mycket om ”produktivetsgapet”, dvs. att arbetsproduktiviteten var mycket lägre inom service och handel än inom tillverkningsindustrin.

IN I ETT ANNORLUNDA PARADIGM

Att utreda sektorn handel med den kunskap och metodik som då kännetecknade forskningen om handel och distribution, kändes inte givande varken för uppgiften eller mig som forskare. Min favoritplattform var systemteori, vilket inte ingick i IUI-forskarnas referensramar. På IUI fick vi alla ta del av varandras forskning bl.a. i löpande seminarier och det mesta handlade om nationalekonomi. Jag insåg efter ett tag att den ansatsen jag anställdes för att arbeta med, inte skulle duga för att belysa produktivetsfrågorna. Hur skulle då handelns produktion kunna stoppas in i en modell och vad slags modell? Ja, vad skulle räknas som produktion inom handeln över huvud taget? Att producera tegelsten anses av ekonomer vara

enkelt och själva produktionen kan mätas i antal tegelstenar per tidsenhet. Min idé blev att använda samma tankesätt för handel. Ett handelsföretag kombinerar kapital, arbete och insatsvaror på ett sätt som lockar kunder att lägga varor i kundvagnen och betala vid utgången. Det genomförs transaktioner så varför inte räkna transaktioner som produkt? Ett sådant synsätt mötte ingen stor förståelse i början och detta var innan transaktionskostnadsteorin med Oliver Williamson (och Ronald Coase som Williamson utgick ifrån) fick spridning på 1970-talet. Jag möttes av frågan: Det går väl inte för sig att okritiskt tillämpa beprövade metoder på något så löst sammanhängande som handel? Nej, naturligtvis inte. Man kan inte bortse från att konsumenternas beteende gör sig gällande direkt in i handelns produktionsfunktion. De blivande transaktionerna kan svårligen läggas i lager, tänkte vi då. I dag är det annorlunda.

Mycket tack vare förseningar från Statistiska centralbyrån blev det gott om tid för läsning av facklitteratur om transaktioner och produktivitet. Det visade sig finnas fruktbara synsätt i litteraturen och särskild stor nytta hade jag av ett nytänkande kring efterfrågeteori från Kelvin Lancaster (1966). Kenneth Bouldings skrifter betydde också mycket. I allt detta sökande hade jag naturligtvis problem med min bakgrund i företagsekonomi. En företagsekonom – i varje fall på den tiden – var ofta detaljfixerad: Det gällde att ta med all världens faktorer och föremål för att beskriva t.ex. kostnadsfördelning. Ett bra exempel från den tiden är Curt Kihlstedts doktorsavhandling från HHS (Kihlstedt 1961). Han beskrev sortimentsfrågor på djupet. Vad jag upplevde bland nationalekonomerna på IUI och nationalekonomer över huvud taget, var det motsatta, nämligen förenkling. Det fanns inga betänkligheter alls att formulera en produktionsfunktion som Q beroende av faktorn arbete, L , och kapital, K , en teknikfaktor och med ett litet antagande om att övriga variabler verkade med $= 0$ (noll) i genomsnitt och en given varians.

Jag beundrade denna förenklingsförmåga men hade svårt med den ekonomiska teorins psykologiska antaganden om beteende, perfekt konkurrens, rationalitet, vinstmaximering osv. Hade det inte varit för många fina samtal med Yngve Åberg som samtidigt arbetade med ett projekt om produktion och produktivitet, så hade jag kanske inte kommit ända fram (Åberg 1969). I bakgrunden fanns en trygg person i IUI:s chef, Ragnar Bentzel, Naja. Följande episod kan belysa hans förmåga till insikt. Jag presenterade mina idéer på det sedvanliga seminariet och fick mängder av synpunkter och ändringsförslag. En månad senare hade jag ändrat min PM och inkluderat det jag kunde från diskussionen och presenterade manuset på ett nytt seminarium. Efter det seminariet gick jag till Naja och sa, att nu föreslog man ju det jag hade med förra gången och hur skall jag göra? Då sa Naja: ”Det visar hur dum du är. Du måste lita på dig själv”. Varken förr eller senare har jag lärt så mycket av så lite.

Jag blev ivrigt påhejad i min forskning av min formelle handledare, professor Sune Carlsson, som hade börjat bygga upp en företagsekonomisk institution i Uppsala. Carlsson hade själv doktorerat i Chicago på en avhandling om produktionsteori och – enligt mina sagesmän vid Universitetet i Oslo – hämtat mycket inspiration från sin läromästare Ragnar Frisch i Oslo. En sliten bok från den tiden har jag bevarat, nämligen *Estimation and Identification of Cobb-Douglas Production Functions* av Marc Nerlove (1965). Nu i efterhand är det inte lätt att förstå hur jag kunde komma på idén att stoppa in hela handeln i en Cobb-Douglas-produktionsfunktion. För den som inte är bekant med denna funktion – och det är få nu för tiden – så går det hela ut på att skapa en relation, helst estimerbar, mellan input och output i produktionen. Knut Wicksell var först med idén och den testades år 1928 av Charles Cobb och Paul Douglas. Ragnar Frisch skall enligt en trovärdig källa ha sagt: ”Hvis du absolutt må bruke Cobb-Douglas-funksjonen, så gjør det ordentlig”.

Hur som helst så växte det fram ett projekt helt i neoklassisk anda med massor av skattningar av produktiviteter, elasticiteter och koefficienter av alla möjliga slag. Genom att grunddata från två företagsräkningar för handeln kunde kodas om (för hand) efter teknik och geografiska områden blev det möjligt att även skatta tillväxt och undersöka skalfördelar för marknadsområden (91 s.k. A-regioner). Det blev en doktorsavhandling till slut (Skår 1971). Disputationen i Uppsala 1971 blev lite fördröjd av min nya anställning på Stockholms universitet och av Sune Carlsson som fick för sig att jag måste ha en licentiatgrad också från Uppsala.

INTRYCK FRÅN IUI MED FÖRDRÖJD VERKAN

Ett inslag under IUI-tiden sådde frön till idéer som växte fram långt senare. De ständiga diskussionerna om perfekt konkurrens – ”atomistiska marknader” – fick mig att fundera på hur aktörerna på sådana marknader egentligen fungerade utan styrning av någon. Var och en observerar ”priset”, handlar därefter och jämvikt uppstår. Illusioner, ja, men vad fanns det för alternativ då? I min licentiatavhandling och i min doktorsavhandling hade jag gjort de halsbrytande antaganden som behövdes. Det kändes inte alltid helt rätt. I verkligheten och i mina data fanns det ju massor av skeva fördelningar, koncentrationer och olikheter – som beskrevs men förblev oförklarade. Sådana skeva förhållanden uppstår (*emerge*) undan för undan genom komplicerade självorganiserande mekanismer. Det naturliga i alla sammanhang tycks ju vara skeva fördelningar. Ekonomen Brian Arthur satte namn på detta, *path dependence*, men Vilfredo Pareto var före med belysningen av fenomenet. Adam Smith hade implicit och indirekt definierat begreppet själv-

organisering, men det blev Paul Krugman som fick det fina priset till Nobels minne. För egen del fick jag chansen att studera idéer om självorganisering när jag flyttade in i biovetenskaparnas värld.

Ett annat mer kuriöst inslag var en diskussion som under rätt lång tid pågick i rummet intill mitt på IUI. Det var Odd Gulbrandsen som skrev en bok om jordbruket. Den som diskuterade med honom var Assar Lindbeck. Jordbruket måste, enligt Lindbeck, reformeras med ny teknik, nya produkter och nya organisationer och han hade många idéer. Om jag minns rätt så borde lantbrukskooperationen förbjudas eftersom den var ett stort konkurrenshinder. Boken fick stor uppmärksamhet. Lindbecks ”föreläsningar” om kooperativa företag väckte mitt intresse. Jag samlade på mig lite information och konstaterade att denna företagstyp skiljer sig från vanliga företag. Mer gjorde jag inte med detta men tio år senare fick jag en doktorand på Stockholms universitet som ville forska om Kooperation och då var jag beredd. Jag bildade en forskningsgrupp och verksamheten resulterade i ett antal doktorsavhandlingar och för min egen del två intressanta uppdrag att utforska samverkan. Det ena var att belysa det kooperativa företaget teoretiskt och empiriskt. Industriminister Nils G. Åsling var en ivrig tillskyndare till en offentlig utredning som beställde forskning om kooperativa företag. Arbetet resulterade i en SOU (Skår 1982).

Det andra uppdraget var att undersöka hur det kom sig att lantbrukskooperationen vuxit sig så stark i USA där sådan Kooperation egentligen var att räkna som sammansvärjning. Lantbrukskooperationen i Sverige, LRF, kände ett starkt hot mot verksamheten. Konkurrensverket och andra på 1980-talet arbetade hårt för att visa att Kooperationens verksamhet var i strid med konkurrenslagstiftningen och därför borde upphöra. Denna ståndpunkt hade jag ofta hört genom väggen på IUI. Efter materialinsamling i Washington D.C. och Minnesota kunde jag visa, att det i USA fanns en särskild lagstiftning som skyddade lantbrukskooperationen i syftet att främja produktivitet och tillväxt. Frågan om denna förutsättning från 1920-talet fortfarande gällde på 1980-talet blev besvarad med ja även av mycket starka anhängare av fri konkurrens. Detta redovisade jag i kooperativa rådet där jag var ledamot. Rådet utsågs av regeringen och hade ett statsråd som ordförande. I rådet möttes lantbruks- och konsumentkooperationen och det var laddade möten, inte minst genom det som inte sades under mötena. Lantbrukskooperationen är nu en sektor som inte skiljer sig från andra. Men Kooperation genom företag är, som jag ser det, en temporär lösning på den klassiska frågan om vad som är lönsamt att göra själv och vad som är lönsamt att låta marknaden göra.

Fem år i en miljö där nationalekonomerna var i majoritet sätter sina märken och här vill jag lyfta fram ett bestående sådant. På IUI talade i stort sett alla

forskare med varandra oavsett ämnestillhörighet. Det gav i varje fall mig nya insikter och idéer. En bestående uppfattning växte fram hos mig att indelningen av ekonomi i separata ämnen som ”nationalekonomi” och ”företagsekonomi” – särskilt använd vid universiteten – är olycklig, kanske skadlig och alltmer otidsenlig. Ekonomisk teori har genomgått en revolution och det är verkligen skillnad på vad ekonomer blev belönade för på 1970-talet – Ragnar Frisch, Jan Tinbergen m.fl. – och på senare tid – såsom Amartya Sen och Paul Krugman. Som jag ser det handlar ekonomi om något som är fundamentalt i samhället, dynamiskt och mycket föränderligt på många plan och i flera dimensioner. Alla utmaningar fordrar att ekonomer arbetar tillsammans och med andra från många discipliner. Ekonomer använder begreppet alternativkostnad om värdet av det man går miste om genom att inte göra något som är möjligt att göra. Min bestämda uppfattning är att företagsekonomi och nationalekonomi båda haft höga alternativkostnader men dessa är störst för företagsekonomen. Man borde riva institutionsgränser och arbeta tillsammans och lära av varandra så som vi gjorde på IUI.

FRÅN FORSKNING PÅ IUI TILL UTBILDNINGSFABRIKEN I FRESCATI

Våren 1969 blev jag uppmanad att söka en tjänst som universitetslektor i företagsekonomi på Stockholms universitet. Min avhandling var nästan klar men tjänster av det här slaget var sällsynta. Jag sökte tjänsten, fick den och hamnade på en starkt växande utbildningsfabrik med 4 000 studerande, långt från den relativt skyddade miljön på Storgatan. På SU försökte jag verka efter min övertygelse att det inte finns någon reell skillnad mellan företagsekonomi och nationalekonomi. I praktiken blev detta som att hugga i sten, men jag drev igenom att alla doktorander i företagsekonomi skulle läsa mikroteori. Det hjälpte faktiskt inom institutionen men inte till att riva de vattentäta skotten mellan de ekonomiska institutionerna. Prefektskapet som jag hade i tre år från 1973 tog mycket av min tid så brobyggandet till nationalekonomin fick jag ge upp. Där emot inträffade det att ett starkt ökande antal forskarstuderande tog för sig och fräckt – enligt utomstående – lånade teorier och metodik från psykologi, sociologi, och geografi. De bidrog till att göra företagsekonomin till ett samhällsvetenskapligt ämne.

KONSTEN ATT BYGGA EN HANDELSHÖGSKOLA

Våren 1985 fick jag ett erbjudande från utbildningsdepartementet i Oslo, ivrigt understött av min tidigare mentor vid NHH, professor Olav Harald Jensen, att

bygga upp en ny civilekonomutbildning i Nord-Norge, närmare bestämt i Bodö. Det fanns då bara två sådana utbildningar i Norge, nämligen vid Norges Handelshøyskole från 1936 och vid Bedriftsøkonomisk Institutt i Oslo, godkänd från 1983. För mig var det helt naturligt att från början arbeta med en vision för en framtida handelshögskola. Under min tid som dekanus var målet en handelshögskola och så blev det också till slut. Rekryteringen av lärare blev den stora utmaningen. Det gällde att få kvalitet i utbildning och forskning men också få rätt kompetenser. Kampen för egen forskarutbildning blev hård. Ett starkt stöd från Storting och näringsliv underlättade. Utbildningen var fyraårig men jag lyckades få stöd för idén att rekryteringen av studenter skulle riktas till de tvååriga distrikthögskolornas kandidater. Det fanns 25 sådana högskolor och konkurrensen om platserna i Bodö blev stenhård. Bodö fick de bästa studenterna. Med två års studietid blev utexamineringsprocenten hög och den var i många år högre än 95 procent, vilket väckte uppmärksamhet i Stortinget. Det kanske roligaste med detta projekt var studenternas starka engagemang och trivsel. Lyckat blev också försöket att bygga upp en fungerande tvärvetenskaplig forsknings- och utbildningsmiljö. Med erfarenheterna från Stockholms universitet gällde det framför allt att undvika stämpeln ”studentfabrik”. Det var därför glädjande att forskningen snabbt producerade goda resultat. Handelshögskolan i Bodö blev det nationella centret för forskning i entreprenörskap, som var en av de två inriktningar som valdes från början.

Handelshögskolor och forskningsställen som IUI – senare IFN – har en sak gemensamt. De är smältdeglar för en mängd intryck, kunskap och kompetenser. En väsentlig skillnad är att handelshögskolorna har undervisning. Som modell för gränsöverskridande och tvärvetenskaplighet är handelshögskolorna oslagbara – när de fungerar väl. Med erfarenheter från universitets- och högskolesystemen i Sverige, Norge och flera andra länder har jag kommit fram till att många av de strukturer som finns i dag, borde ersättas med nya anpassade till framtiden. De stora universiteten som tar merparten av medlen för forskning och utbildning borde slippa utbildning på *bachelor*-nivå. *Bachelor*-utbildningen som ger den verkligt stora utbildningsprodukten globalt sett, kunde öppnas för nya aktörer och högskolor med inriktningar anpassade till ett rörligt och dynamiskt närings- och arbetsliv. En viktig förutsättning för att öppna en sådan utbildningsmarknad är nog att införa ett system med ”studentpeng” som följer studenten och att medlen inte som nu går direkt till utbildningsenheterna.

FRÅN EKONOMI TILL IDÉER INOM BIOLOGI OCH MEDICINSK FORSKNING

Kan en ekonom begripa något av medicinsk forskning? Och möjligtvis få någon insikt i det s.k. *technology transfer*-problemet? Är det möjligt att effektivisera TT som det kallades då? Med dessa frågor började jag år 1996 ett engagemang i medicinsk forskning som pågår än. Min uppdragsgivare, TeknikBroStiftelsen i Stockholm, sökte svar. Man misstänkte att forskarna hade massor av uppfinningar i sina lådor och talade om trögheter. Det gällde att få uppfinningarna ut till företagen för mer konkret innovationsutveckling. Den snabba utvecklingen inom biomedicin och bioteknik i USA skapade på 1990-talet förväntningar i Sverige och intressenter började göra sig gällande. Några universitet fick egna utvecklingsföretag. Det var den linjära innovationsdogmen – som inte är död ännu – som rådde.

Mitt engagemang våren 1996 gick ut på att intervjua forskningsledare på Karolinska Institutet, dvs. de som verkligen bedriver forskning. I en rapport kunde det visas att forskarna satt hårt fast i *publish or perish*-syndromet. De måste forska och publicera för att överleva som forskare även om en tredjedel av tiden gick åt att skriva ansökningar. Det fanns inga lådor att tömma. Nya idéer behövdes. Samtal med rektor på KI, Hans Wigzell, ledde till att jag fick uppdraget att skapa ett centrum för långsiktig innovationsutveckling och som professor i det nya ämnet medicinsk innovationsvetenskap, särskilt bioteknik och biomedicin, driva verksamheten. Dette skedde med ekonomiskt stöd från TeknikBroStiftelsen i Stockholm. Jag anställdes på KI för att se om det gick att göra något som kunde främja forskning och utveckling. Jag började med att i samarbete med bioteknikföretag och forskare på KI utforma en ny typ av forskarutbildning i bioteknik. Forskningsproblemen blev till 20 projekt som utvecklades i samarbete med bioteknikföretag. Projektet blev lyckat och följdes av en ny forskarskola i bioinformatik som var ett stort bristämne kring millenieskiftet. Detta projekt som kommer att avslutas 2010, har 31 doktorander, och är liksom bioteknikprojektet 100 procent externfinansierat. På den vägen gick det, från kartläggning till idé, vinnande av extern finansiering och sedan genomförande. Enkelt? En nyckel till överlevnad för en ekonom i den extrema konkurrensmiljön som medicinsk forskning representerar, är nog att försöka förstå systemet biomedicinsk forskning och identifiera intressanta utvecklingsområden. Att detta skulle innebära en lång vandring in i en mycket spännande och givande paradigmatvärld, den biologiska och medicinska, hade jag inte förutsett.

Bakgrunden till många nya satsningar inom medicinsk forskning, också i Sverige och på KI, kan kort beskrivas som följande: Det har under de senaste 40–50 åren satsats mer och mer på medicinsk forskning och resultaten har kommit men

ännu inte några definitiva lösningar på de stora folksjukdomarna. Några orsaker: Komplexiteten, datamängderna, kostnaderna och behoven har ökat. Biomedicinsk forskning kännetecknas fortfarande av småskalighet, dvs. forskning i små forskningsgrupper. Dessa forskningsgrupper har varit ett utmärkt medel när det gäller analys, dvs. att med alla reduktionistiska medel få fram nya kunskaper om de allra minsta biologiska byggstenarna. Nu är utmaningen, som biologen och fysiologen Denis Nobel ofta framhåller, att använda all denna kunskap för att bygga upp igen, vilket kräver nya idéer och nya forskningsmodeller. För att gå vidare från småskaligheten ökar nu samarbeten inom och mellan discipliner. Nationellt och från Bryssel stimuleras detta i en rad integrerande samverkansprogram. En följd av detta blir att olika kompetenser och discipliner kommer att samarbeta ännu mer – och nya kompetenser kommer att utvecklas.

Mitt engagemang vid KI har mycket handlat om att föra samman kompetenser kring idéer och därmed skapa nytt. Medlet har varit konkreta projekt för utveckling av biomedicinsk forskning och strategin är samarbeten. Ett projekt i detta sammanhang är nog påverkat av min IUI-tid. På IUI talades det mycket om ekonometri, dvs. kvantitativa beräkningar. Inom den medicinska forskningen i Sverige arbetas det mycket med modeller men lite med kvantitativa matematiska modeller. Här finns utrymme för stora satsningar. Idén att KI nu, år 2009, har påbörjat ett femårigt program med inriktning mot kvantitativ medicin och inrättat en professur i ett nytt ämne som benämns beräkningsmedicin, får nog sägas ha sin bakgrund i min IUI-tid. Denna KI-satsning har en kvantitativ filosofi, systemtänkande och kompetenssamverkan som förutsättningar.

Nästan allting kan, anser många, ses i systemperspektiv och det mesta kan kvantifieras. Med systemperspektivet följer metoder för att identifiera komponenter, bygga upp strukturer, analysera och utvärdera. Människokroppen är full av system, blodomlopp, nervsystem, immunsystem, matsmältning, syn, hörsel osv. Problemen börjar när man rör sig mellan olika nivåer i systemen och dessutom följer förloppen i tid och rum. Det finns skillnader men också stora likheter mellan ekonomiska system och biologiska system. Inom de ekonomiska systemen kan man aggregera. Det kan man inte inom biologin. Man kan studera aggregerat beteende men det som sker på en viss nivå kan vara mycket svårt att koppla till lägre eller högre aggregeringsnivåer. Även i bakteriernas värld uppstår samverkan i bakteriernas strävan efter att uppströms nå fram till föda. Nya kunskaper och insikter om denna typ av samverkan och organisationsproblem utvecklades i Proceedings från ett Nobelsymposium med världsledande forskare (Skår och Coveney 2003). Temat var självorganisering i det biologiska perspektivet, men ämnet är inte okänt i ekonomin (Krugman 1996). Självorganiseringstemat är kanske den roligaste idé jag arbetat med under de 50 åren som gått sedan jag läste

konsumentboken från IUI. Men som många teman har självorganisering rötter långt tillbaka i tiden. Intresset för självorganisering har ökat under senare decennier i takt med systembiologins utveckling. Självorganisering i biologiska och i sociala sammanhang är vetenskapligt sett en gåta. Nobelsymposiet år 2002 om självorganisering var ett försök att söka några svar på gåtan.

REFERENSER

- Artle, Roland (1952), *Svenskt distributionsväsende*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar (1957), *Den privata konsumtionen i Sverige*. Stockholm: IUI.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Industriens Utredningsinstitut (1969), *19 Appendices in Honour of Ragnar Bentzel*. Stockholm: IUI.
- Johnson, Anders (2007), *Brobyggare & ifrågasättare. IUI från starten 1939 till namnbytet 2006*. Stockholm: IFN.
- Kihlstedt, Curt (1961), *Sortiment inom detaljhandeln: studier inom detaljhandelsföretag av sortimentsstorlek och sammansättning samt vissa kostnads- och intäktssamband*. Doktorsavhandling. Stockholm: Norstedts.
- Krugman, Paul (1996), *The Self-Organizing Economy*. Oxford: Blackwell.
- Lancaster, Kelvin (1966), "A New Approach to Consumer Theory". *Journal of Political Economy*, vol. 74, nr 1, 132–157.
- Nabseth, Lars (2009), "Min tid på och med Industriens Utredningsinstitut". I denna volym.
- Nerlove, Marc (1965), *Estimation and Identification of Cobb-Douglas Production Functions*. Amsterdam: North-Holland.
- Skår, John (1971), *Produktion og produktivitet i detaljhandelen; en studie i teori, problem og metode*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Oeconomiae Negotiorum, nr 3. Uppsala. Även utgiven av IUI.
- Skår, John (1982), *Det kooperativa företaget och dess särart*. SOU 1982:54. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Skår, John och Peter V. Coveney (red.), (2003), "Self-organization: The Quest for the Origin and Evolution of Structure". *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 15 June 2003, vol. 361, nr 1807.
- Åberg, Yngve (1969), *Produktion och produktivitet i Sverige 1861–1965*. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESANTATION

FOTO: MONTAGE/ANNE FINNE

John Skår, född 1933, tog studentexamen i Bergen, blev civilekonom vid Norges Handelshögskole år 1959, licentiat NHH år 1965, bedrev doktorandstudier vid University of California, Berkeley, 1962–63, blev fil.lic. i Uppsala 1971, filosofie doktor och antagen som oavlönad docent i företagsekonomi i Uppsala 1971. Skår var forsknings-

assistent vid NHH 1959–60, högskolestipendiat och forskningsledare, Distribujonsökonomiske forskningsprojekter, NHH 1960–64. Han var forskare vid IUI 1964–1970. Anställd 1969 vid Stockholms universitet som universitetslektor, docent, tf. professor och var studierektor för forskarutbildningen, examinator och prefekt. En period 1979–81 arbetade Skår vid UNESCO i Paris. Från 1985 professor i företagsekonomi och ansvarig (dekanus) för Sivilökonoumdanningen i Bodö/Högskolesenteret/Handelshögskolen i Bodö. 1996–2004 professor och föreståndare för Centrum för medicinska innovationer vid Karolinska Institutet i Solna. Därefter professor emeritus och ämnesföreträdare samt vetenskaplig rådgivare, KI. Skår har utvecklat en rad projekt vid KI, bl.a. Centrum för medicinska innovationer, Centrum för hörsel- och kommunikationsforskning, *Medical management*-centrum, Enheten för beräkningsmedicin och flera samarbetsprojekt med KTH, SU, m.m.

År 1998 grundade han tillsammans med professor Bengt Stymne, HHS, och professor Claes Gustafsson, KTH, Stockholm School of Entrepreneurship med syfte att sammanföra kompetenser och studenter från biovetenskaper, teknik och ekonomi.

Skår har deltagit i offentliga utredningar och ingått i styrelser inom och utanför den akademiska sektorn. Han ingår i styrelsen för EU-projektet Virtual Physiological Human-Network-of-Excellence.

Skår har fått Kong Olav V:s Amerikastipendium, Fulbright Fellowship, Folksam-stipendiet och blev år 2007 tilldelad kong Haralds förtjänstmedalj i guld.